

Błażej Przybylski

Akademia Pedagogiki Specjalnej

ORCID: 0000-0002-0663-8692

DOI: <https://doi.org/10.35464/1642-672X.PS.2023.3.02>

Pokolenie X, Y oraz Z Próba uporządkowania ram czasowych i etykiet pokoleniowych

Generation X, Y and Z The attempt of sorting out the timeframes and generational labels

ABSTRACT: Generation X, Generation Y and Generation Z are widely accepted and common used terms, in popular texts as well as in the scientific literature. The generation is an ambiguous and disputable term. The article remarks definitional doubts and significant differences among most influential concepts. The main aim was to sort out the timeframes for the three post-war generations and identify the various generational labels assigned to them. The content analysis was carried out on the basis of dozens of scientific works located in a popular online database. Based on selected papers, the predominant timeframe for each generation was determined and numerous labels were highlighted, emphasizing the uniqueness and specificity of the following generation.

KEYWORDS: Pedagogy of Youth, age, Generation X, Generation Y, Generation Z.

STRESZCZENIE: Pokolenie X, Pokolenie Y, Pokolenie Z – to nazwy powszechnie przyjęte i chętnie wykorzystywane, zarówno w tekstach popularnych, jak i naukowych. Kategoria pokolenia jest wieloznaczna i dyskusyjna. W tekście zwrócono uwagę na wątpliwości definicyjne i znaczące różnice między popularnymi koncepcjami. Głównym celem artykułu jest uporządkowanie ram czasowych dla trzech powojennych pokoleń oraz identyfikacja przypisywanych im etykiet pokoleniowych. Analizę treści przeprowadzono z wykorzystaniem

kilkudziesięciu tekstów naukowych umieszczonych w popularnej bazie internetowej. Na ich podstawie określono dominujące ramy czasowe dla każdego z pokoleń oraz wyróżniono liczne określenia i nazwy, które mają podkreślać niepowtarzalność i specyfikę kolejnych generacji.

SŁOWA KLUCZOWE: pedagogika młodzieży, wiek, Pokolenie X, Pokolenie Y, Pokolenie Z.

Wprowadzenie

Nieustannie, zarówno w mowie potocznej, jak i języku nauki, spotykamy się z różnymi nazwami kolejnych pokoleń. Mass media anonsują wyłanianie się nowych generacji oznaczanych kolejnymi literami alfabetu czy różnymi frazami, zaś pobieżne przejrzanie katalogów bibliotecznych i baz internetowych ujawnia, że kategorie, takie jak: Pokolenie X, Pokolenie Y, Pokolenie Z stanowią przedmiot licznych naukowych analiz – m.in. wielokrotnie występują w tytułach publikacji przypisanych do różnych dziedzin wiedzy.

Nadal aktualna jest teza sprzed ponad piętnastu lat głosząca, że „debata na temat wspólnot pokoleniowych dawno nie miała tej intensywności, co obecnie. Tropienie pokoleń przynosi rezultaty. Podczas ostatnich dwóch dekad zidentyfikowano pokolenie *przełomu*, pokolenie X, Y, generację *yuppie* oraz *frugo*, pokolenie 2000, MTV, pokolenie NIC, teraz pokolenie JP2” (Koseła, 2008, s. 37). Na tendencje do pochopnego utożsamiania kolejnych roczników młodzieży z nowym pokoleniem wskazała Barbara Fatyga (1999, s. 130–132), uznając, że mamy do czynienia z nowym w kulturze popularnej zjawiskiem medialnym i marketingowym – kreowaniem pokoleń: „najpierw pojawia się etykieta i ‘produkt rynkowy’, wykreowany na potrzeby marketingowe wizerunek, który obecnie wypełnia się różnymi treściami, szuka się dlań ‘szacownych przodków’”. Z kolei Krystyna Szafraniec (2010, s. 58) zauważa: „zdumiewające są uproszczenia, jakimi posługują się polityczni analitycy i komentatorzy. [...] razi łatwość, z jaką przywiązują się do medialnych etykiet (‘pokolenie JP II’). Badania prowadzone z dużą metodologiczną rzetelnością raczej nie znajdują empirycznych argumentów potwierdzających istnienie takiego fenomenu”. Wypowiedzi obu badaczek dokumentują m.in. rozbieżności w definiowaniu terminu pokolenie i sprzeciw wobec posługiwania się empirycznie nieuzasadnionymi, choć medialnie popularnymi, etykietami.

Cel artykułu

Bezpośrednim pretekstem do przestudiowania sposobów wyznaczania ram kalendarzowych wybranych pokoleń stała się towarzysząca dyskusja osób urodzonych w latach 80. XX wieku na temat pokoleniowej autoidentyfikacji, podczas której rozmówcy spierali się o to, czy należą jeszcze do Pokole-

nia X, czy już do Pokolenia Y. Konwersacja wykroczyła poza te dwie kategorie pokoleniowe, obejmując także inne lub odmiennie etykietowane generacje. Lektury tekstów naukowych, publicystycznych oraz internetowych komentarzy, uwidaczniając wyraźnie rozbieżności w określaniu granic czasowych klasyfikujących kolejne pokolenia, jeszcze pogłębiły moje wątpliwości odnośnie do tytułowych kategorii. Już nawet pobieżny przegląd prac uprawnia do sformułowania tezy, że literowe (i nie tylko) symbole przypisywane różnym/kolejnym/odmiennym pokoleniom stosowane są często intuicyjnie, bezładnie. Ten chaos pojęciowy stanowił główną motywację poznawczą do podjęcia próby usystematyzowania stanu wiedzy o trzech powojennych pokoleniach, którym dedykowany jest znak literowy.

Nadrzędnym celem artykułu jest chronologiczne uporządkowanie ram czasowych dla trzech wybranych pokoleń, popularnie określanych jako Pokolenie X, Y oraz Z. Kategorie te zasługują na szczególną uwagę przynajmniej z kilku powodów. Po pierwsze, ze względu na zasięg; aspirują one bowiem do włączenia wszystkich osób urodzonych w konkretnym okresie. Po drugie, mają charakter powszechny i globalny (odnoszą się do nich przedstawiciele różnych dziedzin wiedzy z różnych państw na całym świecie). Po trzecie, posiadają ten sam rodzaj etykiety (znaki literowe, kolejne w alfabecie; przy czym litera Z sygnalizuje zakończenie sztafety pokoleń). Wreszcie, przyporządkowana im litera nie ma charakteru wartościującego ani nawet opisowego, przez co charakter pokolenia wydawać się może niedookreślony; właściwie nie wiadomo, co kryje się za znakiem literowym, do czego się on odnosi.

Podkreślam, że interesują mnie wyłącznie ramy kalendarzowe tych trzech pokoleń. Dodatkowo, te generacje bywają określane również innymi etykietami, które postaram się w tekście zidentyfikować, odnosząc się w stopniu marginalnym do ich ogólnych charakterystyk. Całościowy, pogłębiony i krytyczny ich obraz zdecydowanie wykracza poza cele i możliwości artykułu.

Pokolenie – ustalenia definicyjne

Liczne prace naukowe dokumentują wielość i różnorodność teorii, ujęć, koncepcji pokolenia (m.in.: Burnett, 2010; Edmunds, Turner, 2002; Galas, 2013; Koseła, 2008; Kłoskowska, 1987; Mannheim, 1993; Szafraniec, 2010, 2022) Celem artykułu nie jest ich szczegółowe omówienie, a zaledwie naszkicowanie głównych znaczeń terminu, który często wykorzystywany jest w pracach z zakresu pedagogiki, socjologii czy polityki, w szczególności zaś odnosi się do młodzieży (Ossowska, 1983, s. 500). Na pierwszy plan wysuwa się wieloznaczność i różnorodność jego interpretacji (Szafraniec, 2022, s. 44). Poko-

lenie, co warte podkreślenia, nadal jest kategorią „niedostatecznie precyzyjnie zdefiniowaną i podatną na ideologiczne manipulacje”, co powoduje, że wykorzystywane zostaje „czysto operacyjnie”, a autorzy i autorki rzadko zdają sobie „sprawę z problematyczności definicji tego pojęcia oraz jego użyc” (Artwińska, Mrozik, 2016, s. 253).

W tekście opublikowanym na łamach „Studiów Socjologicznych” w 1963 roku Maria Ossowska¹ wyróżnia co najmniej pięć jego znaczeń. Po pierwsze, pokolenie może być charakteryzowane jako ogniwo ciągu genealogicznego (genealogia biologiczna). W tym przypadku nie ma zbieżności między genealogią a chronologią. Po drugie, można mówić o pokoleniach, tam gdzie zachodzi podział ról. Przykładowo, nauczyciel należy do starszego pokolenia, podczas gdy jego uczeń do młodszego. Pokolenie zatem stanowi genealogię kulturową. Po trzecie, pokolenie może stanowić koncepcję przyjętą do mierzenia czasu. Ossowska utrzymuje, że na stulecia przypadają trzy pokolenia². Po czwarte, pokolenia tworzą ludzie znajdujący się w różnych fazach życia, co wiąże się z posiadaniem odmiennych cech, ról społecznych, wartości itp. Pokolenia w tym przypadku nie wiążą się z datą, wydarzeniami historycznymi, lecz z następującymi po sobie etapami życia. Po piąte, pokolenie to grupa ludzi o pewnych wspólnych postawach i wartościach, ukształtowanych przez wydarzenia historyczne. Wiek nie stanowi głównego kryterium; o przynależności do pokolenia decyduje wspólnota wartości, postaw, stylów życia.

Podążając śladem M. Ossowskiej, można uściślić, że termin pokolenie, w języku nauki, przybiera dwa zasadniczo odmienne znaczenia. W pierwszym występuje jako „pokolenie genealogiczne”, w drugim jako „pokolenie socjologiczne” (Koseła, 2008, s. 37). Nawet jednak na gruncie socjologii nie sposób mówić o jedności czy chociażby bliskości koncepcji i definicji. Pokolenie bywa traktowane m.in. jako zbiór społeczny, szersza zbiorowość, krąg społeczny czy grupa społeczna (Wrzesień, 2007, s. 15).

W rozwoju myślenia o pokoleniach fundamentalną rolę odegrał Karl Mannheim. Jego koncepcja, wyłożona już w 1928³ roku, do dziś uznawana jest za „najbardziej systematycznie i w pełni rozwinięte socjologiczne ujęcie problemu pokoleń” (Szafraniec, 2022, s. 38). W większości polskojęzycznych opra-

¹ Autor korzysta z przedruku tekstu w: M. Ossowska (1983). *O człowieku, moralności i nauce*. Miscellanea. Warszawa: PWN.

² Wyjaśnienia sposobu obliczania długości trwania jednej generacji przedstawia m.in. Karl Mannheim (1993).

³ Autor posługuje się przetłumaczoną wersją eseju *Problem pokoleń*, która ukazała się w „Colloquia Communia” 1992/93, nr 1–12, s. 137–168.

cowań traktujących o pokoleniach odnajdziemy odniesienia do jego stanowiska (m.in.: Galas, 2013; Koseła 2008; Szafraniec, 2022; Wrzesień 2007, 2009). Mannheim (1993, s. 147) sądzi, że pokolenie to coś więcej niż „szczególny rodzaj lokalizacji społecznej”, rozumiany przez wspólną obecność w historycznym i społecznym czasie. Twierdził on, że chodzi o udział we wspólnym losie; o pokoleniu można mówić tylko w przypadku młodzieży doświadczającej tych samych problemów historycznych, co prowadzi do sformułowania poglądu, że „pokolenie jako rzeczywistość tworzy się wtedy, gdy podobnie «umiejscowieni» współcześni sobie ludzie uczestniczą we wspólnym losie oraz ideach i koncepcjach, które są w pewien sposób powiązane z jego rozwojem” (Mannheim, 1993, s. 158).

W następnych dekadach pojawiały się nowe propozycje, rozwinięcia, modyfikacje. Powszechne stało się utożsamianie pokolenia m.in.: z wydarzeniem założycielskim, które miało miejsce w młodości (Szafraniec, 2022, s. 43); z „przeżyciem pokoleniowym” o szczególnym znaczeniu (Kłoskowska, 1987, s. 26); ze specyficznymi formami transmisji kulturowej, jakimi są „legendy pokoleniowe” (Fatyga, 1999, s. 127); z podobnym społeczno-kulturowym kontekstem okresu dojrzewania (Świda-Ziemba, 1995, s. 51). Pokoleniotwórczy potencjał mają tzw. wydarzenia założycielskie, czyli wydarzenia o dużej doniosłości, które stają się punktem odniesienia dla jego uczestników; często, zwłaszcza w społeczeństwie polskim, przybierały one postać doznanej w młodości traumy (Garewicz, 1983). Polemizuje z tym poglądem m.in. Fatyga (1999, s. 132) zauważając, że „tradycyjna koncepcja pokolenia jako grupy ukształtowanej przez wspólnotę doświadczeń, zwłaszcza traumatycznych, nie wydaje się wystarczająca do uchwycenia współczesnych grup i wspólnot pokoleniowych”. Jeszcze inni podkreślają, że ważne są nie tyle same wydarzenia historyczne, lecz podobieństwo zachowań, postaw, systemów wartości (Wrzesień, 2009). Poglądy Hanny Świdy-Ziemby (1999), akcentującej silne zróżnicowanie światopoglądów i rozproszenie postaw młodzieży, mogą być odczytane jako polemika z utożsamianiem pokolenia z podobieństwami występującymi pomiędzy ludźmi urodzonymi w zbliżonym czasie. Mimo tych wątpliwości, Autorka przeciwstawia się popularnej tezie o zaniku zjawiska pokoleniowości. Zaznacza, że dla wyodrębnienia pokoleń decydującym czynnikiem są zbliżone uwarunkowania tych światopoglądów i postaw, a nie same ich podobieństwo, dlatego też pokoleniem nazywa młodzież dorastającą w podobnej sytuacji społeczno-kulturowej.

Zarysowane podejścia, koncepcje oraz definicje uwiadcniają jak pojemną, wieloznaczną, zróżnicowaną i niedookreśloną kategorię stanowi pokolenie. Ten zarys stanowisk rodzi jeszcze kolejne pytania i wątpliwości, potęgując nie-

pewność co do możliwości wykorzystania kategorii pokolenia w rozważaniach o młodzieży i jej adekwatność we współczesnym, pluralistycznym i zindywidualizowanym społeczeństwie.

Dobór oraz analiza tekstów

Systematyzacji ram kalendarzowych i etykiet dla trzech pokoleń dokonano na podstawie analizy tekstów. Przy wyborze tekstów kierowano się następującymi kryteriami:

1. Przedmiot analizy. Problematyka i cel artykułu wymagał, aby uwzględniony tekst odnosił się przynajmniej do jednego z wyróżnionych w tytule artykułu pokoleń.
2. Rodzaj publikacji. Założono, że teksty będą miały charakter naukowy, za takie uznano prace recenzowane.
3. Kryterium kalendarzowe. Ze względu na podejmowaną problematykę i jej aktualność analizie poddano teksty stosunkowo nowe, czyli te, które ukazały się pomiędzy 2010 a 2023 rokiem.
4. Język publikacji. W analizie uwzględniono teksty polsko- i anglojęzyczne.

Podobne kryteria doboru tekstów w swoich pracach badawczych stosowali także inni polscy pedagodzy i pedagogiki (m.in.: Kopińska, 2021; Ostrowicka-Miszewska, 2004; Leppert, 2002).

By spełnić zakładane kryteria, techniczny proces wyszukiwania publikacji przebiegał następująco:

1. Przy wyborze prac anglojęzycznych posłużono się popularną bazą – EBSCO. Wybór tej bazy spowodowany był kwestiami wyłącznie praktycznymi. Macierzysta uczelnia, autora zapewnia bezpłatny dostęp do tej bazy.
2. W procesie wyszukiwania uwzględniono trzy dostępne rodzaje baz danych: *Education Source*, *Academic Search Ultimate*, *ERIC*.
3. Wybrano wyszukiwanie zaawansowane. W celu spełnienia wszystkich kryteriów (przedmiotowego, kalendarzowego, językowego oraz naukowego) wpisywałem kolejno trzy hasła: *generation X*, *generation Y*, *generation Z*. Każdorazowo automatyczne wyszukiwanie w bazie danych ograniczyłem do czasopism (recenzowanych), opublikowanych w języku angielskim, w okresie pomiędzy 2010 a 2023 rokiem. Liczba uzyskanych wyników (w postaci tekstów naukowych) przekraczała możliwości dokonania analizy przez pojedynczego badacza. Dlatego też zastosowałem procedurę redukcji artykułów poprzez dodanie do każdego hasła, dwóch kolejnych: *youth + education*. Wyszukiwane kryteria spełniło łącznie, dla wszystkich generacji, 67 artykułów.

4. Po zapoznaniu się z abstraktami tekstów dokonałem ich redukcji. Niewłączone do analizy artykuły dotyczyły m.in. prognozowania (np. siły roboczej w Egipcie w 2050 roku) lub miały charakter specjalistyczny (np. wykorzystanie symulacji przy opracowaniu zespołów medycznych). Ostateczna lista artykułów została ponadto skrócona ze względu na brak bezpłatnego dostępu do niektórych z nich.

Nieco odmienną strategię doboru prac przyjęto dla tekstów polskojęzycznych. Wstępne rozpoznanie ujawniło, że w wersji polskiej wyszukiwane hasła albo nie pojawiały się, albo ukazywały się jedynie nieliczne wyniki (stąd decyzja o dotarciu do polskojęzycznych tekstów źródłowych w inny sposób). Tym razem wykorzystano w katalogu Biblioteki Narodowej w Warszawie opcję wyszukiwania prostego z identycznym kryterium czasowym (2010–2023). Ze względu na łatwiejszą dostępność książek polskojęzycznych również one zostały włączone do analizy. Po pierwszym zapoznaniu się z tekstami dotarto do innych prac, których przedmiotem badań były pokolenia. Jedną z nich opublikowano przed 2010 rokiem, jednak ze względu na użyteczność materiału została włączona do analizy. Ostateczna liczba tekstów uwzględnionych w analizie wyniosła 31.

W tabeli 1 zestawiono publikacje, które stanowiły podstawę analizy; zostały one podzielone (często umownie) ze względu na nadrzędną kategorię: Pokolenie X, Pokolenie Y lub Pokolenie Z. Wiele z tych prac odnosi się także do pozostałych grup pokoleniowych; niektóre z nich miały charakter porównawczy.

Tabela 1. Teksty stanowiące podstawę do analizy w podziale na trzy pokolenia

Pokolenie X	Pokolenie Y	Pokolenie Z
Borges i in., 2010	Andrews, Lockett, 2013	Edwards, 2021
Holian, 2015	Bevan-Dye, Akpojivi, 2016.	Gomes i in., 2023
Howe, Friedman, 2014	Etgar, Tamir, 2020	Grayson, 2021
Kroenke, 2015	Krahn, Galambos, 2014.	Hrehorowicz, 2021
Leal i in., 2016	Kwiatkowski, 2019	Hrehorowicz, Kowalczyk, 2023
Muslu i in., 2021	Liu, 2010	Miller, Mills, 2019
Smolbik-Jęczmień, 2013	Pysarevski i in., 2022	Niemczyk, Seweryn, Klimek, 2020
Wiedmer, 2015	Roberts, 2021	Seemiller, Grace, 2019
Wyn, Woodman, 2006	Tickel, 2018	Setawian, 2020
Yerbury, 2010	Wrzesień, 2007	Walker, 2021
	Venter, 2017	

Źródło: opracowanie własne.

Analizy tekstów dokonano w sposób tradycyjny (bez wykorzystania programów komputerowych). Przygotowano matrycę, składającą się z sześciu głównych kolumn (trzy odnoszą się do ram kalendarzowych każdego pokolenia; trzy kolejne do terminologii/nazewnictwa tych pokoleń) oraz dodatkowej kolumny, przeznaczonej na uwagi. Następnie, w celu ułatwienia analiz, stworzono dla każdego pokolenia osobne arkusze. Zdecydowano nie stosować odwołań do konkretnych tekstów, co wynikało przede wszystkim z wymogu zachowania przejrzystości i płynności narracji. Jeśli chodzi o ramy kalendarzowe, będą odnosił się do roczników przedstawicieli poszczególnych pokoleń, bo data urodzenia wydaje się najbardziej czytelnym sposobem kalendarzowego opisu.

Pokolenie X, Y, Z: uporządkowanie ram kalendarzowych i etykiet pokoleniowych

Pokolenie X

Termin Pokolenie X został spopularyzowany przez kanadyjskiego dziennikarza i powieściopisarza Douglasa Couplanda w jednym z artykułów opublikowanych w 1987 roku w „Vancouver Magazine”. Później Autor twierdził, że zaczerpnął tę nazwę z książki Paula Fussella *Class: A Guide Through the American Status System* (1983), w której literą X opisano ludzi niepoddających się presji społecznej i niedążących, wbrew dominującym trendom, do poprawy statusu materialnego. Przyjmuje się, że nazwa Pokolenie X została rozpowszechniona dopiero dzięki powieści Couplanda z 1991 roku *Generation X: Tales for an Accelerated Culture* (wyd. pol. *Pokolenie X. Opowieści na czasy przyspieszającej kultury*) (McKenna, 2023).

W niemal połowie (14) tekstów można odnaleźć wskazanie na konkretne ramy kalendarzowe dla Pokolenia X. Najczęściej podaje się rocznik 1965 jako początkową datę narodzin przedstawicieli „iksów”. W dwóch tekstach został on wyznaczony na rok 1961; najpóźniej na 1971 rok. Jak widać, różnica w dacie narodzin pierwszych „iksów” wynosi nawet do 10 lat. Jeżeli zaś chodzi o najmłodszy (ostatni) rocznik przedstawicieli pokolenia, to najczęściej wskazywany jest rok 1980 (5 razy), w jednym przypadku zostaje on wyznaczony na rok 1983 (najmłodszy przedstawiciele Pokolenia X). Dominujące ramy kalendarzowe narodzin przedstawicieli Pokolenia X obejmują okres pomiędzy 1965 a 1980 rokiem, czyli w 2023 roku osoby te mieszczą się w przedziale wiekowym 43–58 lat. W krańcowych przypadkach do Pokolenia X zaliczane są nawet osoby urodzone pomiędzy 1961 a 1983 rokiem (wiek od 40 do 62 lat).

W tekstach pojawiło się stosunkowo niewiele propozycji etykiet pokoleniowych dla przedstawicieli generacji X (tab. 3). Głównie stanowią one na-

wiązanie do przyporządkowanej litery alfabetu, np.: *Gen X'ers*, *Xers*, *Gen X*; odnoszą się do cech charakterystycznych, jak: Pokolenie luzaków/próżniaków (*Slacker Generation*); sposobów spędzania wolnego czasu: *MTV Generation*; wieku przedstawicieli: *Twentysomething*⁴; umiejscowienia w sztafecie pokoleń: *Post-Boomer*, *Middle-child Generation* (pomiędzy popularnymi Boomersami i Millenialsami) lub kontrastu do poprzedników (w tym przypadku – znacznie niższy poziom dzietności): *Baby Buster*, *Gen-Bust*.

Zdaniem Witolda Września (2007, s. 46), mimo popularności w Polsce terminu Pokolenie X opisującego ludzi urodzonych w latach 60. i 70. XX wieku: „w naszym kraju nigdy Pokolenia X nie było, chociaż czytając archiwalne artykuły z prasy lat dziewięćdziesiątych, można by takie wrażenie odnieść”. Autor proponuje posługiwanie się polskim odpowiednikiem Generacji X – Pokoleniem Końca Wieku, w ramach którego wyróżniono jeszcze trzy bliższe sobie generacje: Pokolenie 89 (os. ur. 1964–1970), Dzieci Transformacji (1971–1976), Maruderzy Końca Wieku (1977–1982).

Pokolenie Y

Wraz z ogłoszeniem nadejścia następnego pokolenia przyporządkowano mu literę Y, zgodnie z kolejnością alfabetyczną. Pokoleniu temu, co podkreśla W. Wrzesień (2007, s. 13), nadawane są zróżnicowane ramy kalendarzowe, wynikające przeważnie z odmiennego definiowania roczników przynależących do poprzedników. W większości tekstów (21) autorzy i autorki podają dokładne daty graniczne narodzin najmłodszych i najstarszych przedstawicieli Pokolenia Y, powszechnie nazywanych Millenialsami. W tekstach pojawiają się również mniej precyzyjne sformułowania, jak: ludzie urodzeni w latach 80.; na przełomie lat 80. i 90.; urodzeni w jednym wieku, a dorastający w drugim. Analiza ustanawianych dat wskazuje wyraźnie, że początek pokolenia przypada na pierwszą połowę lat 80. ubiegłego stulecia; w większości prac jako datę graniczną przyjmuje się okres między 1980 a 1985 rokiem, przy czym dominuje rok 1980, czyli do pokolenia Y należeć mają osoby, które w 2023 roku mają nie więcej niż 43 lata.

Znacznie większe zróżnicowanie kalendarzowe uwidacznia się w przypadku najmłodszych roczników „igreków” (tj. dacie wyznaczającej koniec narodzin przedstawicieli pokolenia). Po pierwsze, w części prac w ogóle brakuje konkretnej daty, zaś etykieta Millenialsów przypisywana jest rutynowo do

⁴ Nazwa pochodzi z określenia generacji dwudziestokilkulatków na okładce gazety „Times” w 1990 r.

osób urodzonych w latach 80. i 90. XX wieku, co oznacza najprawdopodobniej, że rok 2000 przyjmowany jest jako data graniczna. Przegląd określonych roczników potwierdza to przypuszczenie, gdyż we wskazaniach dominuje rok 1999 (5 razy) i 2000 (4). Po drugie, tam gdzie jednoznacznie definiowane są roczniki kalendarzowe, ich rozpiętość liczy aż piętnaście lat. Millenialsi, w zależności od źródeł, to osoby urodzone do 1990 lub do 2005 roku. Przyjmując jednak dominujące w tekstach granice wiekowe, należy uznać, że przedstawiciele Pokolenia Y urodzili się pomiędzy 1980 a 1999, czyli w 2023 mają od 24 do 43 lat. Wnioski z analizy ram kalendarzowych pokrywają się z tezą Zygmunta Baumana (2018, s. 17), że „przez millenialsów rozumie się słynne pokolenie Y urodzone między rokiem 1980 a 2000”.

Określenie Pokolenie Y stosowane jest zamiennie z terminem „Millenialsi”, rzadziej „Milenijni”. Ta szeroko rozpowszechniona i powszechnie akceptowana dziś nazwa po raz pierwszy pojawiła się w książce Williama Straussa i Neila Howe pt. *Generations* (1991) (Tickell, 2018). Podobnie jak mniej popularne *Pokolenie 1,5* eksponuje ona fenomen urodzenia i dorastania w dwóch różnych tysiącletniach: Millenialsi przyszedli na świat w XX wieku, dorastali, wchodzili w dorosłość już w nowym tysiącleciu. Przedstawicielom tego pokolenia przypisuje się liczne etykiety (tab. 3). Przytłaczająca większość z nich akcentuje przebywanie w wirtualnym świecie, sieciowe zakorzenienie i cyfrowe kompetencje młodzieży. Przykładowo, nazywani są oni m.in.: *Digital natives*, *Digital Generation*, *Homo Sapiens Digital*, *Internet Generation*, *Cyber Kids*, *Google Generation*, *Connect 24/7*, *e-generation*, *Wired Generation*, *Screenagers* („ekranolatki”). Wskazuje się na inne jeszcze cechy pokolenia, jak np.: *Cynical Generation*, *Me-Me-Me Generation*, *Generation Next* (rodzina, dzieci, stabilizacja odłożone zostają na później, na nieokreśloną przyszłość), *Einstein Generation* (tzw. wielozadaniowcy, posiadający zdolność efektywnego wykonywania wielu czynności równocześnie). Sporadycznie etykiety stanowią konfrontację z cechami poprzedników lub bezpośrednio odnoszą się do nich: *only child generation* (chiński odpowiednik, podkreślający polityczną strategię kontroowania dzietności), *Echo Boomers* (dzieci *Baby Boomersów*). W Polsce przedstawiciele zbliżonej kohorty wiekowej nazywani bywali *Europejskimi poszukiwaczami* (os. ur. w latach 1983–1988) lub *Pokoleniem JP II* (Wrzesień, 2007).

Pokolenie Z

Określenie Pokolenia Z literą znajdującą się w porządku alfabetycznym po X i Y ma zapowiadać, że chodzi o bezpośrednich następców Millenialsów. Dodatkowo warto zauważyć, że najprawdopodobniej obserwujemy koniec wykorzystywania liter z alfabetu łacińskiego do etykietowania kolejnych generacji.

W analizowanych tekstach dominują trzy daty wyznaczające narodziny pierwszych przedstawicieli pokolenia: 1995, 2000, 2001. Nakreślając dokładne ramy kalendarzowe, można stwierdzić, że przeważa pogląd, że są to osoby urodzone w 2000 roku i później (aczkolwiek rok 1995 bywa również dość często przyjmowany za początek narodzin „Z”; niekiedy mowa jest o osobach urodzonych w latach 90.). Przyjęcie założenia o roku 2000 oznacza, że do przedstawicieli Pokolenia Z w 2023 r. zaliczają się osoby, które nie przekroczyły 23 roku życia.

Jeszcze bardziej zawiłym zadaniem jest określenie rocznika kończącego Pokolenie Z. Po pierwsze, większość tekstów, w których oszacowano początek rocznika, nie wskazuje na jego zakończenie, czyli ogólnie mówiąc, przyjęto formułę, że są to osoby „urodzone po roku...”. Wcześniejsze pokolenia lokowano w konkretnym przedziale czasowym, „pomiędzy” jednym rokiem a innym. Tymczasem Pokolenie Z w większości prac doczekało się tylko czasu narodzin, „od”. Zapewne oznacza to, że zdaniem Auterek i Autorów, jest jeszcze za wcześnie, aby anonsować koniec pokolenia lub wyłonienie się kolejnego, co w kontekście tezy, że „okresem najsilniejszej pokoleniotwórczej aktywności jest przedział wiekowy między 19. a 26. rokiem życia” (Smyła, 2022, s. 138) wydaje się jak najbardziej uprawnione. Uwaga ta rodzi jednak wątpliwości co do słuszności nazywania „zetek” odrębnym pokoleniem. W czterech tylko tekstach padają daty kończące narodziny przedstawicieli pokolenia, są to lata 2009, 2012, 2015, 2020. W jednym z nich pokuszono się nawet o określenie roku 2010 jako roku narodzin pierwszych przedstawicieli nowej generacji Alfa. Nazwa zwiastuje, że nadchodzi czas alfabetu greckiego. Zwiastun wyłonienia się kolejnej generacji, w momencie, gdy jej najstarsi przedstawiciele mają 13 lat wydaje się ryzykowny. Podsumowując, dominujące jest stanowisko, iż Pokolenie Z tworzą osoby urodzone po 2000 roku, bez wskazywania (jeszcze) na rocznik kończący.

Etykiety pokoleniowe, odnoszą się – podobnie zresztą jak w przypadku poprzednich generacji – m.in. do określeń literowych (*Gen Z*, *Zs*) do czasu historycznego (*Centenials*, czyli osoby urodzone i żyjące w nowym stuleciu); do poprzedników (*Post-millennials*, *Throwback Generation*, tj. „Pokolenie powracające”, co ma sygnalizować m.in. powrót do programów oglądanych przez poprzedników); cech charakterystycznych, związanych zwłaszcza z aktywnością w sieci (*iGeneration*, *I-Gen*, *Gen Tech*, *Gen Wii*⁵, *Net Gen*, *Digital Natives*, *Meme Generation*), powtarzających się wydarzeń o charakterze ogólnokrajowym, niedoświadczanych w takim stopniu przez poprzedników

⁵ Wii to konsola do gier wideo.

(*Mass Shooting Generation*, *Homeland Generation*), specyficznej sytuacji społeczno-demograficznej (*Plurals*, uwidocznienie społecznego zróżnicowania i wielości tożsamości młodych ludzi; *Second Generation*, drugie pokolenie imigrantów). Pojawiają się wreszcie etykiety pokoleniowe, które – inaczej niż w przypadku poprzednich generacji, nie tyle opisują cechy młodych ludzi, ile mają charakter życzeniowy, prognostyczny co do globalnego znaczenia „Z” (*Hopeful Generation*; *Delta Generation*, nawiązanie do matematycznego terminu, oznaczającego zmianę; *Founders* – że to pokolenie jako przeciwwaga do destrukcyjnych millenialsów ma odbudować planetę).

Strategie nadawania etykiet pokoleniowych

Na ogół wyodrębnia się co najmniej sześć wielkich generacji żyjących w ostatnim stuleciu: Generacja GI (*Greatest Generation*), Tradycjoniści (*Silent Generation*), *Baby Boomers*, oraz trzy pozostałe, które stanowią przedmiot analizy w artykule: Generacja X, Generacja Y, Generacja Z (m.in.: Hrehorowicz, 2021; Tickell, 2018; Semiller, Grace, 2019; Smyła 2022; Wiedmer, 2015). W tabeli 2 przedstawiono uporządkowane ramy kalendarzowe narodzin przedstawicieli każdego pokolenia, przychodzących na świat od początku XX wieku: przy pierwszych trzech generacjach zostały one przytoczone za Corey Seemiller i Meghan Grace (2019); w przypadku Pokoleń X, Y oraz Z odpowiadają ustaleniom poczynionym na potrzeby artykułu.

Wbrew obawom, zaprezentowany układ chronologiczny jest klarowny i umożliwia przyporządkowanie do konkretnego pokolenia na podstawie rocznika urodzenia (drobne problemy z autoidentyfikacją pokoleniową opartą na podejściu kalendarzowym mogą mieć jedynie osoby urodzone w 1980).

Tabela 2. Pokolenia – ramy kalendarzowe

G.I.	Silent Generation	Baby Boomers	X	Y	Z
1900–1924	1925–1944	1945–1964	1965–1980	1980–1999	2000 – ?

Źródło: opracowanie własne.

Wszystkie trzy wyróżnione pokolenia stanowiące przedmiot analizy do czekały się licznych przydomków. Tabela 3 zbiorczo prezentuje pojawiające się w tekstach propozycje nazewnictwa każdej z tych generacji. Zwraca uwagę występowanie etykiet przypisanych do więcej niż jednego pokolenia. Powtarza się to zwłaszcza przy Pokoleniu Y i Z, w kontekście odniesień do młodzieżowego zaangażowania w nowe technologie. Powielanie etykiet pokoleniowych ma

wielorakie przyczyny. Po pierwsze, być może wyodrębnione generacje wcale nie różnią się od siebie, więc w sensie socjologicznym nie stanowią odrębnego pokolenia. Po drugie, przypisana etykieta mogła zostać niesłusznie uznana za cechę charakterystyczną. Po trzecie, nie jest wykluczone, że kategoriom pokoleniowym nadawano inne ramy czasowe (czyli jedni pisząc o Y, odnosili się w rzeczywistości do Z). Wreszcie etykiety te mogły dotyczyć pokoleń zamieszkujących obszary różniące się kulturą, poziomem rozwoju technologicznego, gospodarczego i upowszechnienia edukacji.

Tabela 3. Etykiety pokoleniowe

Pokolenie X	Pokolenie Y	Pokolenie Z
Gen X'ers, Xers, Gen X, Slacker Generation (pokolenie luzaków), Middle-child Generation, MTV generation, twentysomething; Post – Boomer, Baby Buster, Gen-Bust.	Millennials, Milleniums, Digital natives (Cyfrowi Tubylcy), Internet Generation, Digital Generation, Homo sapiens digital Cyber Kids, MySpace Generation, Google Generation, I-Generation, Net Generation, Web Generation, Connect 24/7, e-generation, Wired Generation, Screenagers (ekranolatki), Cynical Generation, ME-ME-ME generation, Gen Me, We Generation, Selfie Generation, Only child Generation, Post – 1989 Generation, Reagan Babies, Generation Next, Einstein Generation, Feel-Good Generation; the Wannabes, i-pop Generation; Searching-for-an Identity (poszukiwacze tożsamości), The Feel-Good Generation, Generation, Pokolenie JP Z, Europejscy poszukiwacze	Post-millennials, Connected, Pokolenie C, Centenials, Gen Z, Zs, Gen Z'ers, iGeneration, I-Gen, Gen Tech, Gen Wii, Net Gen, Digital Natives, Gen Next, Sieciaki, Dzieci Sieci, Post Gen, Plurals, Founders, Hopeful Generation, Anxious Generation (Pokolenie Oburzonych), Meme Generation, Delta Generation, Mass Shooting Generation, Earbud Generation (Pokolenie "słuchawkowców", Throwback Generation (Powracające Pokolenie), We Generation, Homeland* Generation, Second generation, Generation 1,5, Generation XD, Big Z (1995–2002), Little Z (2003–2010)

* Termin pochodzi od nazwy resortu bezpieczeństwa kraju – Department of Homeland Security – stworzonego przez administrację prezydenta George'a W. Busha w reakcji na ataki terrorystyczne 11 września roku 2001

Źródło: opracowanie własne (na podst. tekstów wymienionych w tab. 1).

Przypisywanie etykiet pokoleniom ma na celu przede wszystkim sportretowanie całej generacji poprzez uchwycenie jej niepowtarzalności, specyfiki, odmienności. Narodziny nowych generacji wyjaśniane muszą być z wykorzystaniem kategorii zmiany społecznej (Burnett, 2010, s. 87). Zatem proste odtwarzanie etykiet pokoleniowych w państwach o różnym poziomie rozwoju technologicznego i ekonomicznego, innych systemach politycznych i aksjologicznych czy jeszcze szerzej, zasadniczo różnych typach kultur, jest ryzykowne i budzi uzasadnione wątpliwości. Wszak właśnie kultura młodzieżowa wraz z jej symbolami, treściami, dominującymi wartościami, szczególnie przed transformacją ustrojową w Polsce, znacznie różniła się od tej zakorzenionej w krajach anglosaskich. Tożsamości współczesnych nastolatków są już bardziej do siebie zbliżone, na co zwraca uwagę m.in. Zbyszko Melosik (2013, s. 155), charakteryzując kategorię „globalnego nastolatka”. Uwypukla on fakt,

że „tożsamość takiego nastolatka jest w znacznie mniejszym (lub nawet niewielkim) stopniu kształtowana przez wartości narodowe i państwowe, w znacznie większym przez kulturę popularną, mass media oraz konsumpcję”. Zupełnie pomijając istotne różnice pomiędzy młodzieżą Polską a anglosaską stanowiące m.in. konsekwencję socjalizacji w odmiennych typach społeczeństw, warto zwrócić uwagę na sam sposób nadawania etykiet pokoleniowych. Analiza tekstów pozwala na wyróżnienie wielorakich sposobów/mechanizmów/strategii ich nadawania.

- Nadawanie etykiet literowych z wykorzystaniem kolejnych liter alfabetu i ewentualnych pochodnych określeń (np. X i X'ers). Z powodu wyczerpania się liter alfabetu łacińskiego można założyć, że kolejnym pokoleniom mogą być przypisane inne symbole lub litery, tym razem alfabetu greckiego, co zresztą jest już zauważalne, np. Pokolenie Alfa.
- Nadawanie etykiet literowych lub skrótów o konkretnym znaczeniu (*I-Gen*, *Pokolenie C*).
- Wyeksponowanie cechy dominującej, najbardziej charakterystycznej dla danego pokolenia (to chyba najczęstsza strategia stosowana przez twórców etykiet pokoleniowych, np. pokolenie luzaków, cyników, *Me Generation*, *We Generation*, *Founders*; w przypadku Pokoleń Y i Z w większości odnoszą się one do fenomenu uczestnictwa w wirtualnym świecie, jak. np. Cyfrowi Tubylcy, *CyberKids*, *Wired Generation*, *Internet Generation* itp.).
- Nawiązanie do poprzednich grup pokoleniowych (np. *Post-Millennials*, *Post-Boomer*).
- Uwzględnienie specyficznego okresu kalendarzowego związanego z urodzeniem lub wchodzeniem w dorosłość (np. *Millennials*, *Pokolenie 1,5*, *Centennials*).
- Wskazanie na nowe zachowania, sposoby komunikacji, style życia (*Generation XD*, *Pokolenie słuchawkowców*, *Selfie Generation*).
- Wyróżnienie głównych zainteresowań, sposobów spędzania wolnego czasu (*WEB Generation*, *Internet Generation*, *ekranolatki*).
- Wyeksponowanie nadrzędnych wartości (*Gen We*, *Gen Me*, *The Nothing-Is-Sacred Generation*, *The Wannabes*, *The Feel-Good Generation*, *Plurals*).
- Połączenie z nowymi produktami (*MTV Generation*, *Gen Wii*, *MTV Generation*).
- Połączenie z ważnymi wydarzeniami historycznymi (*Post 1989 Generation*, *Homeland Generation*, *Mass Shooting Generation*).
- Powiązanie z osobami o doniosłym znaczeniu dla kształtowania pokolenia (np. *Reagan Babies*, *Pokolenie JP II*) lub stanowiącymi pewien symbol (np. *Einstein Generation* czyli pokolenie wielozadaniowców).

- Uwypuklenie ogólnego dominującego nastroju pokolenia (np. *Pokolenie luzaków*, *Anxious Generation*, *Hopeful Generation*, *The Feel-Good Generation*).
- Projektowanie wpływu całej generacji na przyszłość świata (*Founders*, *Delta Generation*).

Te sposoby identyfikowania i nazywania pokoleń wskazują na wykorzystywanie wielu schematów w poszukiwaniach odmienności i specyfiki pokoleniowej. W większości są to krótkie chwytliwe określenia, składające się z jednego lub dwóch członów, które mają za zadanie, poza celną charakterystyką całej generacji, nieść ładunek emocjonalny i przykuwać uwagę. Zupełnie inną kwestią jest wiarygodność i trafność nadawanych pokoleniom przydomków i modnych określeń.

Wnioski

Cel artykułu sprowadzał się do określenia ram czasowych i identyfikacji etykiet pokoleniowych. Analiza kilkudziesięciu tekstów naukowych dotyczących pokoleń, zachęca do wyartykułowania kilku ogólnych wniosków i wątpliwości, w dużej mierze zbieżnych z ustaleniami innych badaczy. Wydaje się, że pokolenie powszechnie traktowane jest jedynie jako termin biologiczny, jako kohorta wiekowa. Warto zauważyć, że popularne określenia, jak: Pokolenie X, Y, Z nie zakładają zróżnicowania społecznego (Szafraniec, 2022, s. 43). Bardziej adekwatne wydaje się zatem mówienie o różnych pokoleniach (w sensie socjologicznym) w ramach jednego pokolenia (w sensie biologicznym) lub też o jednostkach pokoleniowych będących częścią większego pokolenia. Różnice pomiędzy kategorią biologiczną a socjologiczną bywają rozmyte, a pokolenia traktowane są stereotypowo, bez uwzględnienia pluralizmu wartości, stylów życia i aspiracji.

Dodatkowo, niektóre analizowane teksty nie zawierają ani ram kalendarzowych, ani ogólnej charakterystyki pokolenia, nie wspominając o próbie udokumentowania jego istnienia jako artefaktu społecznego. Współcześnie obecność Pokolenia X, Y, Z lub inaczej nazwanych pokoleń, przyjmuje się jako aksjomat. Łatwość, z jaką niektórzy nadają kolejnym grupom status pokolenia i przypisują im konkretne cechy pokoleniowe najpełniej obrazują próby przedwczesnego ogłaszania nadejścia kolejnej generacji (Walker, 2021) lub wyznaczenie ram czasowych dla przedstawicieli pokolenia, które jeszcze się nie ujawniło na lata 2010–2024 (Edwards, 2021). Wątpliwości co do słuszności i adekwatności pojawiających się koncepcji pokolenia, a tym bardziej sposobów jego etykietowania jest znacznie więcej. Dotyczą one kwestii związanych

z konkretnymi wydarzeniami pokoleniotwórczymi, różnicami pomiędzy młodzieżą, która traktowana bywa w sposób homogeniczny czy wreszcie dotykają samego sensu wyróżniania pokoleń, za którym stoją cele o charakterze komercyjnym i marketingowym.

Na zakończenie należy podkreślić, że nakreślonych ram czasowych nie należy traktować w sposób rygorystyczny. „Do dat związanych z etykietami pokoleniowymi należy podchodzić ostrożnie; traktować je jako ogólny przewodnik, ponieważ nie ma bezwzględnej zasady, która określałaby granicę między kohortami pokoleniowymi” (Young, 2009, s. 206). Inaczej mówiąc: „sam fakt, że ktoś urodził się w danym roku, jeszcze o jego pokoleniowej przynależności nie przesądza” (Wrzesień, 2009, s. 136). Ta uwaga może być istotna przynajmniej dla dwóch grup osób. Dla tych, którzy usiłują powiązać rok urodzenia z afiliacją pokoleniową, czyniąc to z różnych względów, m.in. potrzeby poczucia przynależności do szerszego kręgu społecznego, zrozumienia siebie i świata czy wyjaśnienia zmian zachodzących wokół, oraz dla tych, którzy mimo narzuconego kalendarzowo poczucia przynależności pokoleniowej nie czują się związani świadomościowo, kulturowo, światopoglądowo z rówieśnikami, ponieważ są przekonani o nieusuwalnej, nieredukowalnej nieprzystawalności do pokoleń, wyróżnianych i charakteryzowanych w kategorię sposób.

Bibliografia

- Andrews K. B., Lockett L. L. (2013). Improving Generation Y Volunteerism in Extension Programs. *The Journal of Extension*, 51(2), Article 6.
- Artwińska A., Mrozik A. (2016). O pokoleniach z perspektywy niemieckiej. *Teksty Drugie*, 1, 253–263.
- Bauman Z., Leoncini T. (2018). *Płynne pokolenie*. Warszawa: Czarna Owca.
- Bevan-Dye A. L., Akpojivi U. (2016). South African Generation Y students' self-disclosure on Facebook. *South African Journal of Psychology*, 46, 114–129.
- Borges N. J., Manuel R. S., Elam C. L., Jones B. J. (2010). Differences in motives between Millennial and Generation X medical students. *Medical Education*, 44, 570–576.
- Burnett J.D. (2010). *Generations: The Time Machine in Theory and Practice*. Surrey: Ashgate Publishing Limited.
- Edmunds J., Turner B. (2002). *Generations, Culture and Society*. Buckingham: Open University.
- Edwards A.M. (2021). Inspire Students by Understanding Past Social Movement Success. *Childhood Education*, 97(4), 77–80.
- Etgar R., Tamir E. (2020). Are millennial students better equipped to overcome choice bias?. *International Journal of Adolescence and Youth*, 25, 373–381.
- Gomes S., Lopes J., Nogueira S. (2023). Willingness to pay more for green products: A critical challenge for Gen Z. *Journal of Cleaner Production*, 390.
- Galas B. (2013). *Anomia, lęk, pragmatyzm vs patriotyzm. Młoda generacja wobec zmian*. Warszawa: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „ADAM”.

- Garewicz J. (1983). Pokolenie jako kategoria socjofilozoficzna. *Studia Socjologiczne*, 1, 88, 75–87.
- Grayson P.J. (2021). Boomers and generation Z on campus: Expectations, goals, and experiences. *Canadian Review of Sociology*, 58, 549–568.
- Hrehorowicz A., Kowalczyk T. (2023). Wiedza wyborcza pokolenia „Z” w perspektywie badania ilościowego nad warszawskimi licealistami. *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*, 2, 119–139.
- Hrehorowicz A. (2021). *Postawy pokolenia Z wobec obywatelskości*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Holian R. (2015). Work, career, age and life-stage: assumptions and preferences of a multigenerational workforce. *Labour & Industry: a Journal of the Social and Economic Relations of Work*, 25, 278–292.
- Howe T.R., Friedman H.S. (2014). Sex and gender in the 1980s heavy metal scene: Groupies, musicians, and fans recall their experiences. *Sexuality & Culture: An Interdisciplinary Quarterly*, 18(3), 608–629.
- Kłoskowska A. (1987). Socjologia młodzieży: przegląd koncepcji. *Kultura i Społeczeństwo*, 2, 19–37.
- Kopińska V. (2021). Uwięzienie w konwencji. Jakościowa metasynthese badań na temat zaangażowania obywatelskiego młodych. *Przegląd Badań Edukacyjnych*, (34), 151–179.
- Koseła K. (2008). Pokolenia młodzieży polskiej w badaniach ilościowych – tropy i rozczarowania socjologa. [W:] K. Szafraniec (red.), *Młodość i oświata za burtą przemian* (ss. 36–62). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Krahn H. J., Galambos N. L. (2014). Work values and beliefs of ‘Generation X’ and ‘Generation Y’. *Journal of Youth Studies*, 17(1), 92–112.
- Kroenke A. (2015). Pokolenie X, Y, Z w organizacji. *Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej. Organizacja i Zarządzanie*, 1202 (61), 91–104.
- Kwiatkowski M. (2019). *Pokolenie Y na współczesnym rynku pracy. Psychospołeczne uwarunkowania startu zawodowego*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Leal A., Ruth T.K., Rumble J.N., Simonne A.H. (2016). Exploring Florida residents’ food safety knowledge and behaviors: A generational comparison. *Food Control*, 73, 1195–1202.
- Leppert R. (2002). *Młodzież – świat przeżywany i tożsamość*. *Studia nad bydgoskimi licealistami*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Liu F. (2010). The Internet in the everyday lifeworld: a comparison between highschool students in China and Norway. *Comparative Education*, 46 (4), 527–550.
- Mannheim K. (1993). Problem pokoleń. *Colloquia Communia*, 1–12 (57–68), 136–169.
- Melosik Z. (2013). *Kultura popularna i tożsamość młodzieży*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Miller A.C., Mills B. (2019). ‘If They Don’t Care, I Don’t Care’: Millennial and Generation Z Students and the Impact of Faculty Caring. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, 19 (4), 78–89.
- Muslu L., Sarvan S., Oncel S., Ugur E. (2021). Determination of health literacy in different generations. *Journal of School Health*, 91, 617–624.
- Niemczyk A., Seweryn R., Klimek K. (2020). *Turystyka wśród form czasu wolnego młodzieży szkolnej pokolenia Z*. Warszawa: Difin.
- Ossowska O. (1983). *O człowieku, moralności i nauce*. *Miscellanea*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- Ostrowicka-Miszewska H. (2004). Młode oblicze zmiany – rzecz o orientacjach społeczno-politycznych działaczy młodzieżowych organizacji afiliowanych przez partie. *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, 2 (26), 107–116.
- Pysarevskiy I., Okhrimenko I., Bogdan N., Zharikova S., Vlashchenko N., Krasnokutskaya I., Uhdnikova O., Bloschynskiy I. (2022). Digital Generation Y and Z in the Field of Tourism: Psychological Dimensions of Morality. *Postmodern Openings*, 13 (4), 448–471.
- Roberts K. (2020). Generation equity and inequity: gilded and jilted generations in Britain since 1945. *Journal of Youth Studies*, 24, 267–284.
- Seemiller C., Grace M. (2019). *Generation Z. A Century in the Making*. New York: Routledge.
- Setiawan R. (2020). Dealing with generational changes employees: A systematic review of generation z and its perceptions on office work in the health industry context. *Systematic Reviews in Pharmacy*, 11 (12), 1668–1670.
- Smolbik-Jęczmień A. (2013). Rozwój kariery zawodowej przedstawicieli pokolenia X i Y w warunkach gospodarki opartej na wiedzy. *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, 36, 228–238.
- Smyła J. (2022). *Wzory przyszłości osobistej i zawodowej młodzieży licealnej. Między tradycją a ponowoczesnością*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Szafraniec K. (2010). *Młode pokolenie a nowy ustrój*. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- Szafraniec K. (2022). *Pokolenia i polskie zmiany. 45 lat badań wzdłuż czasu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.
- Świda-Ziemba H. (1995). *Wartości egzystencjalne młodzieży lat dziewięćdziesiątych*. Warszawa: Zakład Socjologii Moralności i Aksjologii Ogólnej, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Uniwersytet Warszawski.
- Tickell J. (2018). *The revolution generation*. New York: Enliven Books.
- Walker C. (2021). ‘Generation Z’ and ‘second generation’: an agenda for learning from cross-cultural negotiations of the climate crisis in the lives of second generation immigrants. *Children’s Geographies*, 19, 267–274.
- Wiedmer T. (2015). Generations Do Differ: Best Practices in Leading Traditionalists, Boomers, and Generations X, Y, and Z. *Delta Kappa Gamma Bulletin*, 82, 51–58.
- Wrzesień W. (2003). *Jednostka – rodzina – pokolenie*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Wrzesień W. (2009). *Europejscy poszukiwacze. Impresje na temat współczesnego pokolenia polskiej młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wyn J., Woodman D. (2006). Generation, Youth and Social Change in Australia. *Journal of Youth Studies*, 9 (5), 495–514.
- Venter E. (2017). Bridging the communication gap between Generation Y and the Baby Boomer generation. *International Journal of Adolescence and Youth*, 22(4), 497–507.
- Young K. (2009). The X, Y and Z of Generations in Schools. *The International Journal of Learning: Annual Review*, 16 (7), 203–216.
- Yerbury H. (2010). Who to Be? Generations X and Y in Civil Society Online. *Youth Studies Australia*, 29, 25–32.

Netografia

- McKenna A. (2023). „Generation X”. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/Generation-X> (dostęp 18.08.2023).